

УДК 35.07

О. Н. Євтушенко,
доктор політичних наук, професор кафедри державної служби,
Інститут державного управління Чорноморського державного гуманітарного
університету імені Петра Могили.

В. І. Андріяш,
кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри державної служби,
Інститут державного управління Чорноморського державного гуманітарного
університету імені Петра Могили

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО І ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті аналізуються процеси формування політичного і економічного простору в умовах посилення регіоналізації та глобалізації. Особливу увагу приділено посиленню ролі регіональних факторів у розвитку глобального простору.

The paper analyzes the processes of formation of political and economic space in terms of increasing regionalization and globalization. Particular attention is given to strengthening the role of regional factors in the development of a global space.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізм, регіоналізація, транснаціональні корпорації, наднаціональні інститути, регіональні уряди.

Key words: globalization, regionalism, regionalization, transnational corporations, supranational institutions, the regional government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед сучасних тенденцій світового розвитку можна виділити процеси глобалізації та регіоналізації. Обидва ці феномена виникли у другій половині ХХ ст., але на початку ХХІ ст. наповнилися новим змістом, що дозволило виділити в процесах глобалізації принципово новий, сучасний етап, а стрімке зростання інтеграційних угруповань позначити як другу хвилю регіоналізму, або як "новий регіоналізм". Ці відмінності та особливості диктують необхідність розгляду процесів глобалізації та регіоналізації з нових позицій, оскільки, по-перше, проблема регіоналізації в умовах зростаючої глобалізації є актуальними для сьогодення, оскільки мають вагомий вплив на соціально-економічне і політичне життя світової спільноти, по-друге, тому, що проблема регіоналізації полягає у визначенні складу регіонів для цілей державного управління як для розвинених країн, так і для країн, які здійснюють перетворення в пострадянському світі, по-третє, посилення процесів глобалізації призводить до необхідності виявлення процесів, що визначають логіку і акценти сучасного регіонального розвитку, який власне і відображається у процесах регіоналізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення процесів регіоналізації та глобалізації та їх ролі у формуванні геополітичного і гео економічного простору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми глобалізації та регіоналізації перебувають у центрі уваги багатьох сучасних українських та зарубіжних науковців, представників різних соціально-гуманітарних наук, таких як О. Бабуріна [1], І. Валлерстайн [2], О. Гонта [4], Т. Зонова [5], О. Кукарцев [7], І. Лопушинський [8], О. Лютак [9], Г. Мосей [10], В. Новицький [11], І. Осадча [12], В. Реутов [14] та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процеси глобалізації в силу притаманних їм сприятливих можливостей і ризиків знаходяться в центрі суспільної уваги та наукових дискусій і викликають різну реакцію у всіх сферах світового співтовариства. Безпосередніх учасників цих процесів прийнято ділити на дві категорії: країни-суб'єкти (globalization-makers) і країни-об'єкти (globalization-

takers) [1]. Якщо перша група країн демонструє позитивний потенціал глобалізації, то в другій яскраво проявилися її негативні сторони, що вимагає радикального перегляду політики країн-лідерів та провідних міжнародних інститутів і ще раз підтверджує актуальність аналізованих процесів. Глобалізація — це процес глобального географічного поширення якого-небудь явища у міжнародному масштабі. Кількість країн, що залучаються до процесу глобалізації, весь час збільшується.

Тенденції до розширення і поглиблення різних форм глобалізації та економічної інтеграції призвели до широкого поширення термінів "регіоналізм" і "регіоналізація". Одні автори вважають, що широку популярність вони отримували дещо пізніше, ніж терміни "глобалізм" і "глобалізація", а причиною їх частішої появи в сучасній науковій літературі став розпад біполярного світу, падіння соціалістичного табору в Східній Європі, а потім і розпад СРСР.

Інші — навпаки, відзначають, що це явище існує протягом всієї історії розвитку людства. Так, Н. Косолапов вважає, що "...без явища регіоналізації навряд чи могли існувати і встояти середні й великі держави не тільки в давнину і середньовіччя, а й нового та новітнього часу. Мабуть, історія складається з послідовності циклів "стягування" і руйнування держав... регіоналізація — одна з форм стадій "стягування", суть якої — у формуванні на основі й за допомогою розвитку інтенсивних і глибоких для свого часу інтернаціональних зв'язків нових, більших інтеграцій (соціально-територіальних систем), тобто спілок, конфедерацій тощо" [6, с. 72].

У даний час поняття "регіоналізм" і "регіоналізація" фактично злилися в одне. У загальному вигляді — це концепції, які допомагають вивчати природу регіонального співробітництва. Їх відмінності полягають у тому, що концепція регіоналізації робить наголос на розумінні регіональної інтеграції як процесу, а концепція регіоналізму вивчає теоретичні аспекти цього ж самого явища.

Посилення процесів регіоналізації розуміють і як відповідь на сили глобалізації (зростаюче усвідомлення регіональних інтересів перед обличчям глобальних впливів), і як проміжну зупинку на шляху до повної глобалізації (створення регіональних блоків як перший крок у становленні загальної політико-економічної системи). Деякі автори вважають, що регіоналізація — це глобалізація в обмеженому масштабі, у межах держави, що створює регіональні об'єднання, або реакція країн-учасників інтеграційних процесів на посилення глобалізації [13, с. 15—40]. А вже європейські держави, які були централізованими, саме під впливом глобальних викликів провели регіоналізацію та децентралізацію своїх державних структур.

Отже, регіоналізація розглядається лише як еволюційна ланка в процесі розвитку загальної глобальної економічної системи, тому "глобалізація — на думку І. Осадчої — органічно пов'язана з процесами регіоналізації. Створення регіональних організацій, число яких постійно зростає, — це і є свого роду шаблі глобалізації. Одночасно це спосіб досягнення ефекту від масштабу, оскільки окремим країнам подібні організації можуть забезпечити деякий захист від негативних наслідків глобалізації" [12, с. 3].

Але існують і протилежні погляди, суть яких полягає в наступному. Розширення регіонального співробітництва в значній мірі стало відповіддю на процеси глобалізації, адже саме глобалізація примусово створює такі умови розвитку, які потребують взаємодії спільнот у масштабах, які перевищують територію держави. Тому, багато країн розглядають можливість створення або входження до інтеграційних союзів як спосіб уникнути негативних процесів, пов'язаних з глобалізацією, і як найбільш ефективний шлях підвищення конкурентоспроможності як окремих країн, так і всього регіону в цілому. Передбачається, що налагодження регіональ-

них економічних зв'язків створює більш плідні умови і перспективи для розвитку в політичній, економічній, культурній та інших сферах, а також з'являється більше можливостей для боротьби з викликами глобалізації.

Тому нові регіональні угруповання суттєво відрізняються від попередніх. Вони включають у себе більше країн, у них більш широкі можливості інтеграції держав, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Теоретично новий регіоналізм повинен гарантувати країнам з більш низьким рівнем розвитку вигідну інтеграцію з головними центрами світової економіки.

На думку польського економіста Г. Мосей, "раціональна модель регіонального співробітництва відкриває можливість економічної інтеграції країн з великою диференціацією економік, з різними традиціями і моделями розвитку. Динамічне зростання торгівлі товарами, послугами, а також приплив іноземних капітальних вкладень в інфраструктуру, освіту і науку веде до встановлення більш тісних зв'язків між підприємствами. ...Саме така модель інтеграції є найбільш ефективною з точки зору реального пристосування до умов глобалізації" [10, с. 28].

Таким чином, проблема регіоналізації в загальному вигляді — це проблема виявлення напрямів і тенденцій у регіональному розвитку в умовах глобалізації і трактування останньої на основі подання про глобальну мережу регіонів. Існує два протилежних припущення: одне полягає в тому, що процес глобалізації знижує рівень суверенітету окремих регіонів, а інше твердження вказує на підвищення ступеня автономності та значення регіону в національній та світовій економіці.

Важливо відзначити, що регіоналізація здійснюється в різних формах (способах): шляхом виділення адміністративних регіонів федеральних округів усередині країни (регіоналізація зверху); організації самокерованої громади або поява нового регіону всередині існуючої адміністративної схематизації, відмінного від оточуючих (регіоналізація знизу); формування транскордонних регіонів і блоків країн або асоціацій регіонів (контрактно-горизонтальна регіоналізація). Отже, проблема регіоналізації — це проблема виявлення загальних тенденцій в процесах регіонування в умовах багатофакторної глобалізації.

Регіоналізація відбувається на двох рівнях: на макрорівні та мікрорівні.

На макрорівні регіоналізації частина державних функцій переходить на більш високий ієрархічний рівень до регіональних організацій. У широкому сенсі йдеться про те, що коло джерел політичної підтримки уряду (а значить, і суб'єктів, у чиїх інтересах формується економічна політика) виходить за рамки територіально-державних кордонів.

Сучасні глобалізаційні процеси стимулюють як добровільну, так і вимушену передачу влади: по вертикалі — наднаціональним інститутам і регіональним урядам, по горизонталі — ринковим силам.

Економічна глобалізація і політична взаємозалежність усього світового суспільства змінюють поведінку держав на міжнародній арені, змушуючи їх адаптуватися до глобалізаційних тенденцій сучасності. Як зазначає І. Валерстайн, усі держави, незалежно від території, розмірів, потужності, слабшають перед технологічними і фінансовими змінами, що відбуваються, а також інтеграцією національних економік у єдиний світовий ринок [2, с. 33]. Глобалізація зменшує роль держави, посилюючи політичні ресурси тих груп, які прагнуть обмежити державні повноваження на ринку.

Європейський Союз є найкращим прикладом вертикальної передачі влади нагору. Держави, що входять до складу Європейського Союзу, більше не є єдиними центрами влади в межах своїх власних кордонів. Політичні процеси, що відбуваються в ЄС, можуть бути охарактеризовані як "наднаціональні". Серед інститутів ЄС особливо важливе поло-

ження займає Рада міністрів, оскільки вона має в своєму розпорядженні правові інструменти, що дозволяють формулювати і проводити політику з мінімальним збитком для національної демократії. З усіх цих інструментів найбільш значимими є "регулятивні", оскільки вони мають статус закону. Протиріччя, що виникають з приводу тлумачення і застосування цих регулятивних правил тією чи іншою національною державою, вирішуються в Європейському Суді. З прийняттям Єдиної Європейської Угоди принцип одноголосності в рамках Ради міністрів був замінений — для значного числа проблемних сфер — принципом кваліфікованої більшості. Після чого цей принцип стали поширювати на все більш і більш широке коло питань, так що сьогодні навіть у провідних членів Союзу залишається все менше можливостей вдаватися до права вето і в якихось випадках, теоретично, вони можуть бути "заблоковані".

Стосовно ж до міжнародних економічних організацій глобалізація означає появу численних нових "гравців" світогосподарської системи (у першу чергу ТНК і неурядових організацій), вплив яких за низкою параметрів можна порівняти із впливом національних урядів. Взаємодію ТНК і національних держав можна характеризувати як співробітництво і конкуренцію, у процесі якої зростає асиметрія економічної влади на користь ТНК, що вимагає посилення державного регулювання зовнішньоекономічного блоку національної економіки й участі держави в розробці колективних міжнародних угод по регулюванню діяльності ТНК.

Отже, в умовах транснаціоналізації частина функцій економічної діяльності національної держави або відмирає, або трансформується. У наддержавні органи передаються функції по координації різностороннього співробітництва. З традиційних економічних функцій залишаються необхідність забезпечення зовнішньоекономічної стійкості й ефективності; нормативно-правове регулювання, стимулювання структурних перетворень, науково-технічного прогресу, інноваційних змін; розвиток охорони здоров'я, освіти, культури; регулювання блоку соціальних проблем тощо. Однак набір цих функцій у розвинутих і країнах, що розвиваються, і можливості їхнього використання різні.

На мікрорівні (державному) регіоналізації простежується тенденція до розширення прав субнаціональних територіальних громад (регіональних, муніципальних і провінційних). Регіоналізація в національних межах виявляється у зростанні ролі місцевого самоврядування окремих територій, реалізації принципу субсидіарності при вирішенні широкого кола економічних, соціальних та екологічних проблем окремих регіонів. Зосередження владних повноважень у регіонах дає можливість впровадження соціально-економічної стратегії держави. Але вертикальна передача влади вниз під впливом глобалізаційних процесів також призвела до появи потужних субнаціональних урядів, регіональної і муніципальної влади, особливо у федеративних державах (США, Канада, Швейцарія, Австралія).

Однією з визнаних форм співробітництва в Європі стали єврорегіони, які, виникнувши в країнах Західної Європи, поступово поширилися на схід, у країни постсоціалістичного простору. Нині на європейському континенті створено та функціонує близько ста таких структур. Так, зокрема, федеральні землі Німеччини беруть участь у 28 єврорегіонах, польські воєводства — у 15, повіті Румунії — у дев'яти, області Республіки Білорусь — у п'яти та ін. Принагідно зазначимо, що в роботі єврорегіонів сьогодні вже беруть участь і п'ять областей України [8, с. 9]. Створення єврорегіонів призводить до співробітництва у всіх сферах життя, вирішення таких проблем, як правова база, рівень економічного розвитку територій, мовні, етнокультурні, політичні бар'єри й ін. Тобто у необхідності сполучення стратегічних зовнішньополітичних цілей держав, що мають спільний кордон, з інтересами й особливостями даних прикордонних регіонів.

Таким чином, єврорегіони як форма прикордонного співробітництва не лише сприяють посиленню та поглибленню добросусідських відносин між державами, але й є своєрідним інструментарієм для інтеграції тієї чи іншої країни в європейські об'єднання. Це особливо важливо для України через наближення кордонів Євросоюзу до західних кордонів нашої держави [8, с. 9].

На сьогодні знизу проглядаються ознаки "держави-регіону", якій вже передається частина компетенції національного уряду і яка може самостійно виходити на міжнародну арену. Держава стикається із загостренням локального націоналізму, що нівелюється під впливом НТР, із територіальними, етнічними вимогами незалежності. Міста і організована злочинність встановлюють свої транснаціональні мережі.

У межах традиційного поля державності намічені водорозділи, що можуть поглиблюватися. В Європі, історичній батьківщині сучасної національної держави, є регіони з ознаками бунтівних територій (Північна Ірландія, Каталонія, Країна Басків, Корсика), з дуже різними за позиціями етносами (як у Бельгії), амбіційним міським населенням, регіональними мафіями. Бунтівні регіони можна виявити на всіх континентах. У країнах Латинської Америки є райони, що контролюються партизанськими загонами, неурядовими організаціями. Для Індії складною проблемою є вироблення ефективної політики в штатах Джамму та Кашмір. У низці регіонів планети поживався іредентизм, тобто позиція об'єднання в межах однієї держави всіх членів певної етнотериторіальної групи. Для Балкан, Кавказу та Криму поширення настроїв такого роду відкриває перспективу переростання міфів про історичну батьківщину, єдине коріння тощо у збройні конфлікти і тривалі війни [7, с. 72].

Отже, глобалізація вносить істотні зміни в положенні внутрішніх регіонів країни їх потенційну готовність до взаємодії. Це проявляється в тому, що регіони стають більш залежними від глобальних процесів і впливів; не тільки в аспекті макроекономічної політики країн, але від власної активності; нові можливості глобалізації дозволяють регіонам не тільки впливати на своє становище, а й "обганяти" розвиток своєї країни. Втягування регіонів у глобалізацію відбувається також шляхом формування просторово розділеної мережної системи виробництва та обмінів. Регіони стають учасниками глобальної конкуренції за капітали (матеріальні, фінансові, соціальні та ін.), оскільки при прийнятті рішень про інтенсивні капіталовкладення вирішальною обставиною є знаходження відповідних умов, а не географічне розташування території.

З цього можна зробити висновок, що глобалізація ставить виклик перед регіонами і обумовлює необхідність активізації учасників глобальних процесів виробництва і обміну. На думку багатьох вчених в області регіонології, однією з особливостей регіоноутворення в світі є поява не традиційно-адміністративної, а соціально-економічної регіоналізації. Існуюча адміністративна регіоналізація поступово втрачає своє первинне значення в глобальних процесах. Адже всередині деяких країн виділяються регіони, які за своєю конкурентною потужністю перевершують традиційні адміністративні територіальні одиниці.

Складний характер процесів глобалізації та регіоналізації сприяє формуванню неоднозначних оцінок дослідників. Одні вважають, що глобалізація і регіоналізація знаходяться у взаємозв'язку і взаємно зміцнюють одна одну, оскільки регіоналізація як одна з форм глобалізації, сприяє скасуванню обмежень торгівлі та іншим формам міжнародної економічної діяльності. На регіональному рівні конкретизуються, організаційно упорядковуються, моделюються інтеграційні процеси, які на глобальному рівні мають узагальнений характер. Поступово розширюючись, регіональні організації відпрацьовують механізм економічного співро-

бітництва, який стає надбанням світової спільноти на глобальному рівні. Цей факт має відображення в системі міжнародних організацій: Організація європейського економічного співробітництва, утворена в 1948 р. як регіональна організація, з 1961 р. перетворилася на глобальну Організацію економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), що сьогодні об'єднує країни усіх континентів [9, с. 67].

Але ж вона певною мірою і суперечить їй, оскільки створює нові кордони та обмеження на рух товарів, грошово-капітальних ресурсів та робочої сили. За деякими оцінками, майбутнє світу визначатимуть не сучасні глобалізаційні тенденції, а саме регіоналізм, який призведе до того, що весь світ буде поділений на кілька потужних регіональних утворень.

Згідно з іншими поглядами, ці процеси знаходяться в стані протиріччя або, точніше, у суперечливій єдності, коли відбувається чергування односпрямованих і різноспрямованих явищ. В одних випадках мета глобалізації не збігається з цілями регіональної інтеграції, в інших — можливий якийсь збіг, а в третій спостерігається їх суттєве розходження. "Регіоналізація, — вважає Н. Іванов, — породжена глобалізацією, і в той же час формування регіональних блоків перешкоджає процесам глобалізації. Інтеграційні процеси всередині блоків дозволяють об'єднувати інтелектуальні та матеріальні ресурси країн регіону і створити більш сприятливі умови для їх економічного розвитку і конкурентних переваг на світовому ринку. Крім того, формування блоків — це свого роду захисна реакція на дестабілізацію економічної ситуації і світові фінансові кризи" [3, с. 6]. З одного боку, глобалізація в чомусь стирає межі між внутрішньою і зовнішньою сферами економічної діяльності, перетворюючи зовнішні чинники у внутрішні, а з іншого — діє протилежна тенденція: у світовій економіці формуються процеси нової економічної регіоналізації. Але в останній час відповідні процеси не тільки активізувалися, а й змінили свій характер. Раніше вони були засобом подолання відокремленості регіонів, їх функція полягала у встановленні зв'язку між найближчими регіонами. Зараз регіональні угруповання все в більшій мірі починають виконувати координуючі функції і об'єднаними зусиллями своїх учасників відстоювати інтереси останніх.

Сьогодні процеси регіоналізації "супроводжують" глобалізацію, а провідні "гравці" міжнародного ринку прагнуть створити великі інтеграційні об'єднання, які б дозволили збільшити ринковий простір, неускладнений внутрішніми кордонами, митними та адміністративними процедурами контролю. Регіональна економічна інтеграція, як правило, відповідає географічному поділу світу на регіони та субрегіони, охоплюючи певні сегменти останніх. Щоправда, інколи інтеграційні процеси виявляють схильність до значно повнішого охоплення відповідних територіальних площин. Так, переважна частина Західної та Центральної Європи перебуває в орбіті ЄС (розташовані там країни або є членами ЄС, або прагнуть вступити до цього угруповання). Проекти створення всеамериканської зони вільної торгівлі націлені на повне охоплення обох Америк (за винятком острівної Куби). По суті, можна казати про своєрідне змагання за контроль над найбільшими територіями, а ще більше — ринками, тобто покупцями з урахуванням їхньої сукупної купівельної спроможності [11, с. 642].

ВИСНОВКИ

Зазначені вище два процеси глобалізація та регіоналізація, на перший погляд взаємопротилежні — насправді, є складовими єдиного процесу — формування глобального геополітичного і гео економічного простору. По-перше, глобалізація посилює роль регіональних факторів у суспільному розвитку, вносить суттєві зміни у стан внутрішніх регіонів країни, їх потенційну готовність до взаємозацікав-

леної інтеграції та взаємодії, що проявляється в тому, що регіони починають більше залежати від глобальних процесів і впливів. По-друге, процеси регіоналізації і глобалізації змінюють геополітичну і гео економічну структуру світу, формуючи глобальний геополітичний і гео економічний простір.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальшого розвитку потребують процеси, пов'язані з взаємовпливом глобалізації і регіоналізації на локалізаційні процеси, що характеризуватимуть урізноманітнення моделей співпраці, кооперації та інтеграції держав світу.

Література:

1. Бабурина О.Н. Регионализация и глобализация: к проблеме взаимосвязи [Электронный ресурс] / О. Бабурина. — Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/author.php?nAuthorId=1254>
2. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология 21 века; пер. с англ.; под ред. В.Л. Иноземцева / И. Валлерстайн. — М.: Логос, 2004. — 353 с.
3. Глобализация и Россия (круглый стол) // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 9. — С. 6.
4. Гонта О.І. Теоретичні підходи до регіоналізму в умовах глобалізації / О.І. Гонта // 36. наук. праць "Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій (регіональний аспект)". — Донецьк: ДонНУ, 2007. — С. 154—160.
5. Зонова Т.В. От Европы государств к Европе регионов? / Т.В. Зонова // ПОЛИС. — 1999. — № 5. — С. 155—165.
6. Косолапов Н.А. Глобализация: существенные и международно-политические аспекты / Н.А. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 3. — С. 69—73.
7. Кукарцев О. Регіональні аспекти територіальної цілісності сучасних держав: факторний аналіз / О. Кукарцев // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. — Вип. 17. — 2006. — С. 71—79.
8. Лопушинський І. Формування та реалізація державної регіональної політики України в контексті євроінтеграційних процесів / І. Лопушинський // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Збірник наукових праць. — ХНТУ. — № 1 (2). — 2010. — С. 7—12.
9. Лютак О.М. Регіоналізація в умовах формування євро регіональної політики України / О.М. Лютак // Економічні науки. Серія "Економічна теорія та економічна історія". Збірник наукових праць. ЛНТУ. — Випуск 7 (28). — Ч. 2. — Луцьк, 2010. — С. 66—75.
10. Мосей Г. Процессы глобализации и регионализации в мировой экономике / Г. Мосей // Экономист. — 2002. — № 9. — С. 24—28.
11. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник / Новицький В.Є. — К.: КНЕУ, 2003. — 948 с.
12. Осадчая И.М. Глобализация и государство: новое в регулировании экономики развитых стран / И.М. Осадчая // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 11. — С. 3—14.
13. Регионализм и регионализация в странах Запада и России. — М.: МГУ, 2001. — С. 15—40.
14. Реутов В.Є. Глобальна регіоналізація як сучасний вектор розвитку глобальних економічних трансформацій [Электронный ресурс] / В.Є. Реутов. — Режим доступа: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=910>

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013 р.